

Činí je zodpovědnými za hledání a nacházení rovnováhy mezi třemi dimenzemi organizace budoucnosti – ekonomické, personální a stále významnější sociální, tj. takové, jež poskytuje jedinci status a funkci a zaručuje mu právo rovných příležitostí. Žádná z těchto složek by však, jak konstatuje autor, neměla jako dříve převažovat a podřizovat jedné funkci dvě zbývající.

Kniha představuje propojený a zajímavý konglomerát sociologických, politologických a manažerských úvah. Sociologická je v tom, že nedává praktické návody, zobecňuje situace anebo z obecných teorií vychází, politologická ve fundovaném přehledu strukturálních problémů demokracie a totalitarismu, manažerská v aplikaci uvedeného do úvah o řízení, kde se Drucker projevuje jako brilantní „business thinker“.

Text není chaotický ani z hlediska chronologického a podává ucelený přehled institucionálního vývoje fungujících i nefungujících společností od dob Francouzské revoluce. Definiuje vývoj od společností všerohodující, spasitelné a prostorově omezené po sebeřízení znalostních pracovníků, neznajících hranice.

Drucker pro česká vydání svých knih (*Postkapitalistická společnost*, 1993; *Inovace a podnikavost*, 1993) zdůrazňuje emocionální přichylnost k Evropě (narodil se ve Vídni), k Čechám (byl přítelem J. Masaryka) a profesionální obdiv k předválečným podnikatelským úspěchům na Moravě (J. Schumpetera nazývá synem Moravy). Nelze si však nevšimnout jeho okouzlení americkou společností.

Z textu také vyplývá Druckerova mrzutost nad tím, že nebyl a není, jako M. Friedman, nositelem Nobelovy ceny. S jeho názorem, že každý podnik můžeme analyzovat pouze z hlediska ekonomie, Drucker kategoricky nesouhlasí. Nechápu mužskou touhu po cenách tohoto kalibru, ale zcela chápu roztrpčení Druckera jako sociálního vědce.

S některými Druckerovými tvrzeními lze polemizovat (např. se zjednodušujícími

úvahami o „welfare state“ a „přímé linii“ spojující Rousseaua s Hitlerem a Stalinem), rozhodně se však jedná o smysluplný propracovaný text, jenž zahrnuje podstaty problémů a nehýří povrchními soudy. Na Druckerovi je celkově (i v ostatních dílech) sympatické, že odděluje podstatné od nepodstatného, úvahy zdůvodňuje důkladně, komplikované situace a způsoby myšlení vyjadřuje srozumitelně, připomínaje vypravěčské umění Veb-lenovo. To vše svědčí o jeho jasném (ale i jasnozřivém) myšlení a schopnosti nazývat věci pravými jmény.

Nejvíce však na P. F. Drucekrovi oceňuji, že i když měl jistě možnost volby, opustil šedivou „pravou vědu“ a vydal se na cestu zelené aplikované mezioborové ne zrovna nejexaktnější disciplíny, jakou teorie managementu bezesporu je. Díky svým mimořádným znalostem sociologie a politologie se na poli nejen teorie, ale i praxe řízení stal mimořádně úspěšným, ale zejména prospěšným. Za to zaplatil pochybnostmi vědecké veřejnosti o tom, kam vlastně jeho dílo encyklopedicky zařadit.

Peter Ferdinand Drucker zemřel 11. listopadu 2005 několik dní před svými 96. narozeninami.

Kateřina Ivanová

Peter Ondrejkovič: Úvod do metodologie sociálních vied

Bratislava, Regent 2006, 230 s.

Sociologická produkcia na Slovensku zaznamenala v poslednom období niekoľko publikácií venovaných problematike výskumu a metódam. Z knižnej produkcie možno spomenúť štatisticko-sociologické práce Alojza Ritomského, všeobecne metodologické práce Dušana Polonského, alebo štúdie Juraja Schenka, Ivety Radičovej či Zuzany Kusej. Osobitne možno spomenúť zborník príspevkov z konferencie v Trnave (2001) o súčasných trendoch v analýze sociologických údajov, kde slovenskí sociológovia prezentovali

svoje skúsenosti z prípravy i realizácie sociologických výskumov.

Výuka sociológie na Slovensku implicitne zahŕňa aj štúdium metód, kde sa využívajú príručky slovenskej, českej a americkej proveniencie, nezabúdajúc na metodologický odkaz Alexandra Hirnera, vysokoškolského učiteľa dnešnej strednej generácie sociológov na Slovensku.

Výuka metód sociologického výskumu obsahuje viacero oblastí týkajúcich sa tak teoretickej ako aj empirickej stránky poznávacieho procesu. Väčšina publikácií sa zameriava buď na jednu, alebo druhú oblasť, pričom vo väčšej alebo menšej miere sú využívané poznatky metodológov teoretikov, prípadne empirikov. Je však málo takých metodologických prác, ktoré sa snažia dôsledne vychádzať z teórie a túto využívať v empirickej praxi poznávania sociálneho sveta. Preto treba začať zo širšieho záberu a ukázať sociologický poznávací postup v kontexte všetkých alebo aspoň sociálnych vied. A následne preukázať sociologickú imagináciu využívajúcu teoretické metodologické inštrumentárium. Na takýto pokus sa podujal aj autor recenzovanej publikácie Peter Ondrejko.

Autor, známy slovenský sociológ, vysokoškolský učiteľ, odborník v oblasti sociálnej patológie, sociológie výchovy i sociológie mládeže, v krátkom čase publikuje druhé rozšírené vydanie *Úvodu do metodológie sociálnych vied*. Na slovenskom knižnom odbornom trhu je to významný počin, pričom obsahom kniha zaujme i širšiu verejnosť. Aj keď v primárnom zámere ide o učebnicu, autor rieši aj viaceré teoreticko-metodologické otázky.

Prvá časť publikácie pojednáva o kontexte metodológie v rámci vedy. Osobitnú pozornosť venuje autor otázke, čo je to veda v humanitných vedách, a dospieva k názoru o stieraní rozdielu medzi vedami o prírode a vedami o človeku a spoločnosti. Do istej miery zjednodušene možno povedať, že (podľa autora) špecifickosť sociálneho poznania a sociálnych vied spočíva v intencionalite: jej absencia v prírodných vedách zapričňuje ontologickú odlišnosť sociálneho a prírodno-

prírodného sveta vo vedeckej reflexii. Autor odkazuje na J. Habermasa, ktorý v tejto súvislosti upozorňuje, že vedy o človeku sa musia stať čoraz väčšími filozofickými a nesmú sa podriaďovať prírodovedeckým modelom. Pri otázke vedeckého poznania sa opiera o 3 Lehrerove podmienky (pravdivosti, akceptácie a zdôvodnenia). Otvorenou však zostáva otázka justifikácie – dokázania a overenia poznania.

Následne P. Ondrejko podáva prehľad o základných kategóriách metodológie ako vedy. Pritom podrobnejšie rozoberá najmä pojmy kvantitatívneho výskumu, kde o.i. formuluje aj požiadavky na kvantitatívne postupy v spoločenskovednom výskume. Je to zámer, ktorý vyjadruje aj podtitul knihy (*Základy metodológie kvantitatívneho výskumu*). Autor tak chce upozorniť nielen na špecifiku kvantitatívneho výskumu, ale aj na jeho komplementaritu s metódami kvalitatívneho výskumu, pri ktorom formuluje postuláty kvalitatívneho prístupu. (Tieto otázky P. Ondrejko podrobnejšie rozvíja vo svojich predchádzajúcich vedeckých štúdiách publikovaných v časopisoch *Sociológia* a *Pedagogická revue*.)

Druhá časť publikácie je potom venovaná otázkam a popisu využívania metód v rámci vedeckého výskumu – od formulácie problému a hypotéz cez stanovenie objektov skúmania, využívania techník zberu údajov až po spracovanie dát a ich interpretáciu.

Publikácia je doplnená galériou – obrazovou prílohou a základnými informáciami o 16 zahraničných a 3 slovenských metodológoch v oblasti sociálnych vied.

Pre čitateľa je dôležité, že v rámci jednej publikácie sú tu vysvetľované aj metodologické pojmy a termíny, aj otázky terminologického stvárňovania sociálnej reality do podoby relevantnej pre jej snímkovanie, aj samotné nástroje snímkovania tejto reality. Takto v knihe nachádzame celé pasáže venované vysvetľovaniu obsahu a významu pojmov: validita, reliabilita, axiomatizácia, formalizácia, klasifikácia, explikácia či operacionalizácia. Čitateľ sa oboznámi aj s pojmami znak, indi-

kátor, teoréma; autor vysvetľuje, čo je to štandardizácia, explorácia alebo modelovanie v spoločenských vedách. Podrobne sú vysvetľované princípy vypracovania projektu empirického výskumu – začína sa otázkami formulovania problému, pokračuje sa otázkami tvorby hypotéz a výberom metód na snímkovanie a meranie sledovaných javov. Rozobrané sú tu základy techník zberu údajov – pozorovanie, rozhovor, dotazníkové zisťovanie a štúdium dokumentov. Osobitne sa pojednáva o otázke experimentovania, pilotáži a stanovovania výberových súborov. Na záver sa autor venuje aj problematike interpretácie získaných údajov.

Výklad P. Ondrejkooviča sa opiera o veľmi široké spektrum názorov metodológov zahraničnej i domácej proveniencie pôsobiacich v sociológii, pedagogike, psychológii, filozofii, logike, matematike, fyzike, informatike, ekonómii, biológii, technike, medicíne, poľnohospodárstve, práve i filológii. Svojím spôsobom tak ide o široko syntetizujúcu metodologickú príručku, o čom svedčí i zoznam použitej literatúry počítajúci 173 titulov.

Z teoretických otázok recenzenta zaujali dve, týkajúce sa riešenia vzťahu kvalitatívneho a kvantitatívneho výskumu a využitia empirických dát pri výklade.

Ako už bolo uvedené, autor je zástancom komplementarity kvalitatívneho a kvantitatívneho výskumu. Vychádza pritom z presvedčenia, že vedecké poznanie i vedecké objavy nie sú možné bez myšlienok špekulatívnej povahy a bez zohľadnenia individuality a neopakovateľnosti človeka. Autor zdôrazňuje, že „vlastnosti jednotlivých spoločenských javov a procesov, vzťahov, útvarov a pod. nemožno zredukovať iba na tie, ktoré sú merateľné“. Preto sa prikláňa k tomu, že spoločenskovedné výskumy – osobitne v sociológii a jej hraničných vedách – by sa mali orientovať nielen na metódy a postupy približovania sa k sociálnym javom tým, že sa pokúšajú ich kvantifikovať, testovať, experimentovať s nimi, preverovať ich štatistickú reprezentatívnosť a signifikantnosť, čo je podmienené ich operacionalizáciou. Potrebné sú aj metódy,

ktoré majú svoj pôvod najmä v symbolickom interakcionizme ako interpretatívnej paradigme, prípadne vo fenomenológii a v hermeneutike. Postup v operacionalizácii v kvalitatívnom výskume Ondrejkoovič znázorňuje nasledovne: (A.) Pri tvorbe pojmov sa vychádza z fenoménov sociálnej reality a ich interpretácie, pokračuje sa tvorbou pojmov každodennosti, ich transformáciou na vedecké pojmy až do vytvorenia teórie, (B.) Kvalitatívny výskum tak vychádza zo sociálnej reality, využíva pojmy každodennosti pri vývoji teórie a abstrakciou sa dostávame k teoretickým pojmom. Komplementárne využívanie kvantitatívnych i kvalitatívnych analýz si autor predstavuje ako poskytovanie vhodných východísk pre tímovú prácu, kde je možné zmocniť sa a pochopiť komplexné životné súvislosti, biografické cesty životom, inštitucionálne vzťahové rámce, procesy interakcie, socializácie i skupinového života na pozadí sociokultúrnych diferencií. Na viacerých miestach Ondrejkoovič uvádza na príkladoch osobitosti kvantitatívnej i kvalitatívnej metódy skúmania spoločenských javov a v prílohe ukazuje rozdielnosť postupu v kvantitatívnom a kvalitatívnom výskume.

Výsledky zisťovania (dáta) tvoria podklad na overenie hypotéz, na vysvetlenie, príp. popis zistených skutočností a prienik do štruktúry sledovaného javu, príp. aj príčinnosti. Tieto podklady sa využívajú v interpretácii ako jazyková forma výkladov výsledkov výskumu. Výskumník pritom preberá a reflektuje výsledky spracovania dát, analyzuje vzťahy a dospieva k záverom, ktoré vysvetľuje, pripisuje im význam, príp. ich porovnáva. Ulohou interpretácie nameraných početností a vypočítaných hodnôt je teda popísať alebo vysvetliť sociálne javy, ich vlastnosti a vzťahy, príp. zákonitosti, ktoré sú predmetom výskumu. V otázke interpretácie nameraných hodnôt autor potom definuje šesť kritérií vedeckého vysvetľovania: kritérium relevantnosti, overiteľnosti, konzistentnosti, predikcie, aplikácie zákonov vedy a kritérium čo možno najväčšej jednoduchosti. V prípade kvalitatívnych metód má interpretácia odliš-

ný význam než v prípade kvantitatívnych metód. Predstavuje jednu z metód, ktorou má byť zmysel výsledkov výskumu „preložený“ do jazykovo fixovaného porozumenia s využitím individuálnej subjektívnej invencie výskumníka. Autor zdôrazňuje, že vedecký prístup neznamená iba pochopenie javu a jeho prerazovanie, ale je podmienený i hľadáním, nachádzaním a odhaľovaním skrytých spojení s inými javmi, vysvetľovaním ich vzájomných vzťahov, vysvetľovaním ich významu a hľadáním ich príčin.

Recenzovaná publikácia je užitočnou pomôckou pre výuku metodológie, ale aj pre ponorenie sa do úvah o správnom postupe pri poznávaní sociálnej reality. Samotný autor si uvedomuje rozľahlosť danej problematiky a zaraďuje svoj text na pomedzie metodológie, filozofie a príručky pre študentov doktorandského štúdia a adeptov spoločenských vied. Preto zámerne nie je v publikácii časť zaoberajúca sa matematicko-štatistickými postupmi spracovávania empirických údajov alebo všeobecných štatistík. Snáď v iných prácach sa nájde pokračovanie výstavby a „spolupráce“ všeobecno-metodologického základu s matematicko-štatistickým inštrumentárium pri výskume sociálnej reality.

Rastislav Bednárík

M. Gail Jones, Brett D. Jones, Tracy Hargrove: *The Unintended Consequences of High-Stakes Testing*¹

Oxford, Rowman and Littlefield 2003, 179 s.

V rámci sociologie vzdelání je za jedno z kľúčových témát možné považovať zkoumání vzdelanostních nerovností (jejich utváření, generační přenos apod.). Testování ve školách představuje fenomén, který by neměl zůstat stranou sociologického zájmu, protože může relativně silně ovlivňovat řadu aspektů nejen uvnitř škol, ale v rámci celé společnosti. Důležitou otázkou představuje například „nezamýšlený“ důsledek testování spojený se

znevýhodněním studentů pocházejících z minoritního socioekonomického prostředí. Pokyny a „jazyk“ testu odpovídají zpravidla kulturnímu prostředí většinové populace a jsou minoritním studentům méně srozumitelné. Nejedná se o otázku relevantní pouze z hlediska vzdělanostních nerovností, ale také v širším společenském dopadu, uvědomímeli si, že na základě výsledků v testu se v mnoha případech rozhoduje o tom, jestli student postoupí do dalšího ročníku, nebo na jaké škole může pokračovat ve studiu.

Kniha se sice zabývá jen situací v USA, to ale neznamená, že by pojednávané otázky nebyly aktuální pro jiné země. Pro přiblížení kontextu České republiky je třeba zmínit, že také u nás jsou otázky spojené s testováním aktuální. V květnu 2006 se v médiích objevila kritika projektu Maturita nanečisto – pilotáže nové formy společné části maturitní zkoušky založené na testech. Navíc Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy připravuje v souladu s novým školským zákonem povinné testování žáků na konci pátého a devátého ročníku základní školy. Lze očekávat, že také u nás vyvolá testování řadu nezamýšlených důsledků. Bude proto zajímavé sledovat, do jaké míry se podaří případným nezamýšleným důsledkům testování předjet.

Na publikaci oceňují, že je napsána stylem, který není přehnaně akademický. Naopak, zdá se být srozumitelný širšímu okruhu čtenářů a výhodou je i to, že v textu jsou uváděny konkrétní příklady, jimiž je dokreslen kontext příslušných témat. Důležitou roli hraje skutečnost, z pohledu koho jsou důsledky testování nahlíženy. Proto je vhodné, že autoři upozorňují na jistou relativní povahu důsledků testování a na možný problém obtížného rozlišení nezamýšlených a zamýšlených důsledků (s. 8). Dále je třeba uvést, že v textu čtenář nenalezne odpověď na otázku, jestli je testování špatné nebo dobré. Snahou bylo prezentovat různé nezamýšlené důsledky, protože autoři předpokládají, že jedině prostřednictvím pochopení nezamýšlených důsledků je možné zkoumat přínosy a selhání testování.